

УКРАЇНСЬКІ ГРЕКО-КАТОЛИКИ ПРО ПЕРІОД ПІДПІЛЛЯ І БОРІТЬБУ ЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ЦЕРКВИ: НА ОСНОВІ ІНТЕРВ'Ю З АРХІВУ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ (ЛЬВІВ)

Головною метою нашої розвідки є аналіз сприйняття греко-католиками періоду підпілля і процесу виходу з нього. У дослідженні були використані усноісторичні інтерв'ю, які були проведені у межах проекту «Українська Греко-Католицька Церква у підпіллі». Проект був реалізований завдяки дослідникам Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету у 1992–2004 рр.

Застосування методу усної історії передбачає обґрунтування вибірки. Усього для проведення дослідження нами було використано 17 інтерв'ю. Ми послуговувалися наступними принципами вибору респондентів:

1. Вік: обиралися респонденти, які були безпосередніми учасниками або свідками боротьби за легалізацію. Найстарший з них – 1913 р. н., а наймолодший – 1959 р. н.

2. Були використані інтерв'ю духовенства та мирян. Однак свідчення духовенства були більш цінними, оскільки вони були активними учасниками боротьби за легалізацію

Для аналізу обраних інтерв'ю був використаний наративний метод, який базується на виявленні текстуальних особливостей з метою аналізу ставлення людини до події, явища або ншої людини¹.

Також слід зазначити, що «відправним пунктом» для нас були свідчення Івана Геля, оскільки саме він створив «Комітет захисту прав УКЦ» і був головною особою в боротьбі за легалі-

¹ Грінченко Г. Усна історія – теорія, метод, джерело. *Невигадане. Усні історії острбайтерів* / Авт-упоряд., ред., вступ, ст. Г. Г. Грінченко. Харків: Видавничий дім «Райдер», 2004. С. 19.

зацію Церкви у 1980-х роках. Наступні респонденти були вибрані, спираючись на згадки Геля.

Проаналізовані свідчення греко-католиків цілком вписуються у магістральну історіографію про життя УГКЦ у підпільний період. Основні постулати про Церкву-Мученицю були прописані саме у 1990-х роках. Про солідаризацію оповідачів з наявною історіографією зазначає і Світлана Гуркіна, наголошуючи на потребі відокремлювати думки респондентів від історичної літератури². Попри усі пастки усної історії, аналіз інтерв'ю, записаних у 1990-х роках, дає змогу окреслити розуміння греко-католиками власного досвіду життя в умовах неприйняття та заборони і, що дуже важливо, формування колективного наративу.

«Всі боялися, але нас то тримало»³. Ця теза про підпільний досвід життя як важливий чинникгуртування громади стала стовпом у мартирологічному наративі Церкви-Мучениці. Отець Михайло Волошин підкреслював, що у період підпілля круг знайомих людей був вузьким, однак вони «були дуже згуртованими. І навіть відважним»⁴. Ретроспективно, у 1990-х роках, згадуючи свій підпільний досвід, оповідачі вказували на те, що, незважаючи на «різні труднощі підпілля»⁵, спільна проблема їх об'єднувала і стимулювала переживати цей період разом. Отець Микола Костюк також підкреслював значущість підпільного досвіду: «Люди навчилися переносити всякі вишення, навчилися терпіти, бути відкинутими, покірними... Було повне порозуміння»⁶. Водночас він – єдиний оповідач з нашої вибірки, який детально описав негативні наслідки підпілля: «Не годні були отримати освіту, погана атмосфера була всередині (греко-католицької спільноти. –

² Гуркіна С. «Образ сили духу»: греко-католицьке духовенство архієпархії після Другої світової війни і проблема персоніфікації релігійних переконань та ідентичності. *Україна Модерна*. Київ–Львів, 2007. Число 5. С. 103.

³ Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету, м. Львів (далі – АІЦ). Спр. 902. Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від 19.05.1998, м. Київ. Інтерв'юер: Гудзяк Б. Арк. 2.

⁴ АІЦ. Спр. 700. Інтерв'ю з о. Михайлом Волошиним від 16.12.1997, м. Львів. Інтерв'юер: Купчик Л. Арк. 19.

⁵ Там само.

⁶ АІЦ. Спр. 358. Інтерв'ю з о. Миколою Костюком від 12.02.1993, м. Стрий. Інтерв'юер: Гудзяк Б. Арк. 67.

А. Б.). Зародився фанатизм у деяких людей. Мало було молоді. Старше покоління відходило, а молодше не приходило»⁷.

Варто наголосити, що лише троє людей з нашої вибірки згадали про негативні аспекти життя у підпіллі, а саме – життя у страху, соціальну окремішність і вимушену покірність атеїстичному режимові. Це зрозуміло, адже період підпілля католиками східного обряду сприймається як такий, що загартував Церкву: підпілля не тільки формувало спільноту, але й виховувало її. Іван Гель назвав греко-католиків довоєнного періоду «рафінованими»⁸, підкреслюючи таким чином їхню неготовність до важких умов та викликів.

Наявні свідчення майже однозначні у тому, що підпілля стимулювало боротися за легалізацію, а усі перешкоди, що ставали на шляху, робили греко-католиків сильнішими та стійкішими до майбутніх проблем. Це стало важливою складовою пам'яті Церкви-Мучениці. Підпілля виконувало об'єднавчо-виховну функцію, яку підкреслюють самі католики східного обряду. Отець Мирон Бендик влучно порівняв: «...підпілля – це був кенозис Церкви, чи її хресна дорога, і ставити таке питання (про те, що здобула Церква у підпіллі. – А. Б.) – це те саме, як ставити питання, що дала Голгофа Ісусові»⁹.

Для самосприйняття греко-католиків не менш важливою є і боротьба за легалізацію Церкви у 1980-х роках. Тоді багато чого відбулося вперше: перше відкрите звернення з вимогами до генсека, перша заява про вихід із підпілля, перші правозахисні релігійні організації, перші багатотисячні демонстрації тощо. Аналіз інтерв'ю засвідчує, що оповідачі не сприймали якусь з наведених подій у ході боротьби за легалізацію «поворотною». Натомість у свідченнях оповідачів присутня певна ейфорія від перемоги у боротьбі за легалізацію Церкви, адже інтерв'ю були записані у перші роки незалежності України. Попри «свіжість»

⁷ АІЦ. Спр. 358. Інтерв'ю з о. Миколою Костюком від 12.02.1993, м. Стрий. Інтерв'юер: Гудзяк Б. Арк. 67.

⁸ АІЦ. Спр. 23. Інтерв'ю з п. Іваном Гелем від 03.05.2003, м. Львів. Інтерв'юер: Хіцяк В. Арк. 8.

⁹ Переслідувані за Правду: українські греко-католики в умовах тоталітарних режимів ХХ ст. Вид. 2-ге. Львів, 2017. С. 173.

та заангажованість розповідей оповідачів, ці інтерв'ю містять велику кількість додаткової інформації про процес боротьби за легалізацію УГКЦ, а також сприйняття греко-католиками цього процесу.

Деякі оповідачі цілком переконані, що ніякої консолідованості під час боротьби за легалізацію не було. Отець Микола Куць, наприклад, пригадуючи події 1989 р., говорив: «не було зовсім ніяких скоординованих дій. Хто що хотів – то робив. Кагебіст Панасюк на допиті питав: “Від кого ви отримуєте завдання? – а я собі думаю: якої ви гарної думки про нашу Церкву, чоловіче”»¹⁰. Натомість, о. Михайло Волошин вбачав важливою подією саме реабілітацію в'язнів, що відбувалася впродовж 1987 р., зазначивши «Духовний провід дали священики, які повертались зі заслання, де відбули 10–15 років покарання незаслуженого»¹¹.

Петро Зеленюх мав дещо інший погляд і підкреслював, що усі прояви боротьби зумовили легалізацію: «Усе прямувало до легалізації і Грушівське чудо і голодівки і комітет і таке інше. Саме після Грушева та Арбату розпочались демонстрації у Львові»¹². Проте він зауважив, що довгий час сприймав легалізацію як мрію, і лише «під кінець 1980-х коли все стало пов'язано з Чорноволом – то (легалізація. – А. Б.) стала реальністю»¹³. Отець Михайло Гаврилів переконаний, що визначним у боротьбі за легалізацію був лист до президента США Рейгана у 1987 р., зазначивши, що: «це... змусило-таки розпочати ту боротьбу за легалізацію навіть тих, які продовжували чи хотіли залишатися в підпіллі»¹⁴.

¹⁰ АІЦ. Спр. 60. Інтерв'ю з о. Миколою Куцем від 28.11.1992, м. Самбір. Інтерв'юер: Смолюк С. Арк. 16–17.

¹¹ АІЦ. Спр. 700. Інтерв'ю з о. Михайлом Волошином від 16.12.1997, м. Львів. Інтерв'юер: Купчик Л. Арк. 13.

¹² АІЦ. Спр. 2745. Інтерв'ю з Петром Зеленюхом від 24.06.2004, с. Калинівка. Інтерв'юер: Коломієць І. Арк. 26.

¹³ Там само. Арк. 13.

¹⁴ АІЦ. Спр. 902. Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від 19.05.1998, м. Київ. Інтерв'юер: Гудзяк Б. Арк. 25.

Вочевидь, оповідачі, спираючись на власний життєвий досвід, наділяли різними сенсами етапи боротьби за легалізацію УГКЦ. Однак загалом респонденти визнавали, що найбільш насиченими і важливими були події 1987–1989 рр., адже «попередні спроби виявилися марними»¹⁵. Оповідачі намагаються ретроспективно знайти «поворотний пункт» у боротьбі за легалізацію Церкви. Однак всі вони надають статус «поворотний» різним подіям. Саме тому через низку суб'єктивних факторів єдиного погляду встановити не вдалося.

Слід зазначити, що оповідачі із засудженням згадують тих, хто не вийшов з підпілля у 1987 р. Адже вважають, що вони, залишившись у підпіллі, «скинули з себе відповідальність за майбутнє Церкви в Україні»¹⁶. Ба більше, оповідачі критикують і греко-католицьке духовенство, яке не брало активної участі у боротьбі за легалізацію. О. Михайло Гаврилів сказав: «Єпископ Стернюк теж не хотів виходити з підпілля. Він старанно і вперто там залишався. Навіть, незважаючи на те, що 19 квітня газета «Вільна Україна», вмістивши інтерв'ю уповноваженого у справах релігій по Львівській області Решетила, назвала його єпископом. Тобто навіть уповноважений у справах релігій його витягнув, так би мовити, з підпілля»¹⁷. Таке чітке засудження тих, хто не вийшов з підпілля у 1987 р., і водночас солідаризація з активними борцями за легалізацію цілком пов'язані з періодом і умовами запису спогадів оповідачів. Проте кожен респондент волів розповісти про свій особливо важливий внесок у легалізацію УГКЦ. Вочевидь, це спричинено тим, що інтерв'ю, які були проведені в рамках проекту Інституту Історії Церкви, були записані вже після остаточної легалізації УГКЦ та в умовах незалежності України.

Насамкінець, варто зазначити, що внутрішні проблеми легалізованої Української Греко-Католицької Церкви, що були актуальні на момент запису інтерв'ю, відображалися у розповідях

¹⁵ АІЦ. Спр. 2745. Інтерв'ю з Петром Зеленохом від 24.06.2004, с. Калинівка. Інтерв'юер: Коломієць І. Арк. 13.

¹⁶ Там само. Арк. 23.

¹⁷ АІЦ. Спр. 902. Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від 19.05.1998, м. Київ. Інтерв'юер: Гудзяк Б. Арк. 23.

оповідачів про боротьбу та наслідки легалізації. Так, наприклад, о. Микола Костюк зазначив: «Але коли ми вийшли з підпілля, то оця підпільно зорганізована Церква не витримала. Всі розбіглись по своїм парафіяльним церквам і почали займатись тими церквами, що мали у своїх селах і містечках. І контакти, майже, втратились»¹⁸.

Аналізуючи інтерв'ю греко-католиків, можна зробити висновок, що боротьба за легалізацію представлялася респондентами як така, що загартувала спільноту зсередини і змусила «закрити очі» на внутрішні суперечності, адже, попри всі складності, ціль у всіх була одна – домогтися легалізації. Переживши складний «катакомбний період», греко-католики нарешті здобули право на легалізацію Церкви, період підпілля став есенційною частиною мартирології Церкви-Мучениці, а період боротьби – важливою складовою героїчного наративу боротьби.

Бібліографія

- Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету, м. Львів (АІЦ). Спр. 23. Інтерв'ю з п. Іваном Гелем від 03.05.2003, м. Львів. Інтерв'юер: Хіщак В.
- АІЦ. Спр. 60. Інтерв'ю з о. Миколою Куцем від 28.11.1992, м. Самбір. Інтерв'юер: Смолюк С.
- АІЦ. Спр. 94. Інтерв'ю з п. Ярославом Людкевич від 25.01.1993, м. Львів. Інтерв'юер: Смолюк С.
- АІЦ. Спр. 142. Інтерв'ю з вл. Филімоном Курчабою від 02.06.1993, с. Великосілки. Інтерв'юер: Смолюк С.
- АІЦ. Спр. 142. Інтерв'ю з о. Леонідом Григоренком від 25.08.2000, с. Колодіївка. Інтерв'юер: Яремцьо М.
- АІЦ. Спр. 160. Інтерв'ю з п. Василем Кобрином від 22.06.1993, м. Львів. Інтерв'юер: Смолюк С.
- АІЦ. Спр. 160. Інтерв'ю з п. Василем Кобрином від 30.04.2002, м. Львів. Інтерв'юер: Мельник В.

¹⁸ АІЦ. Спр. 1670. Інтерв'ю з о. Миколою Костюком від 14.12.2007, с. Карачинів. Інтерв'юер: Криський О. Арк. 14.

- АЩ. Спр. 160. Інтерв'ю з п. Василем Кобрином від 12.11.2010, м. Львів.
Інтерв'юер: Хованець Б.
- АЩ. Спр. 358. Інтерв'ю з о. Миколою Костюком від 12.02.1993, м. Стрий. Інтерв'юер: Гудзяк Б.
- АЩ. Спр. 700. Інтерв'ю з о. Михайлом Волошиним від 16.12.1997, м. Львів. Інтерв'юер: Купчик Л.
- АЩ. Спр. 835. Інтерв'ю з п. Василем Січко від 23.12.1996, м. Львів.
Інтерв'юер: Купчик Л.
- АЩ. Спр. 902. Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від 19.05.1998, м. Київ. Інтерв'юер: Гудзяк Б.
- АЩ. Спр. 974. Інтерв'ю з п. Мироном Дацько від 16.09.1999, м. Червоноград. Інтерв'юер: Бемко Л.
- АЩ. Спр. 1670. Інтерв'ю з о. Миколою Костюком від 14.12.2007, с. Карачинів. Інтерв'юер: Криськів О.
- АЩ. Спр. 1880. Інтерв'ю з о. Іваном Біликом від 29.07.2007, м. Львів.
Інтерв'юер: Коломієць І.
- АЩ. Спр. 2745. Інтерв'ю з Петром Зеленюхом від 20.06. 2000, м. Львів.
Інтерв'юер: Жура П.
- АЩ. Спр. 2745. Інтерв'ю з Петром Зеленюхом від 24.06.2004, с. Калинівка. Інтерв'юер: Коломієць І.
- Будз К. Значення усної історії для вивчення підпілля Української Греко-Католицької Церкви (1946–1989 рр.). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Історія*. 2012. № 111. С. 21–24.
- Грінченко Г. Усна історія – теорія, метод, джерело. *Невигадане. Усні історії остарбайтерів* / Авт.-упоряд., ред., вступ, ст. Г. Г. Грінченко. Харків: Видавничий дім «Райдер», 2004. С. 10–32.
- Гуркіна С. «Образ сили духу»: греко-католицьке духовенство архієпархії після Другої світової війни і проблема персоніфікації релігійних переконань та ідентичности. *Україна Модерна*. Київ–Львів, 2007. Число 5. С. 99–110.
- Гуркіна С. Особливості проекту усної історії Інституту Історії Церкви «Образ сили духу: жива історія підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви, 1946–1989». *Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей*. 2007. Вип. 19. С. 489–494.
- Переслідувані за Правду: українські греко-католики в умовах тоталітарних режимів ХХ ст. Вид. 2-ге. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2017. 184 с.